

УДК 351.83

Н. Б. Ларінакандидат педагогічних наук, доцент
Національна академія державного управління при Президентові України**ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇН:
ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано особливості модернізації соціальної політики демократичних країн: умови й тенденції проходження, позитивні і негативні наслідки. Акцентовано увагу на проблемах подолання бідності, становлення демократичної й соціальної держави.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна активність, соціальна держава, суб'єкти соціальної політики, модернізація, демократія, трансформація та глобалізаційні процеси.

I. Вступ

Досвід політичного життя демократичних країн переконливо свідчить про потребу адаптації українського суспільства до світових глобалізаційних викликів з метою визнання України як демократичної держави у світовому співтоваристві. Зміни і перетворення під впливом глобалізаційних процесів відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільства: економічній, політичній, соціальній тощо.

Актуальність статті зумовлена тим, що під впливом глобалізаційних процесів відбуваються динамічні перетворення в соціальному житті суспільства. Це свідчить про те, що історично сформовані моделі соціальної політики демократичних, економічно розвинутих країн потребують змін і перетворень відповідно до викликів сьогодення. На особливу увагу заслуговує соціальна сфера, адже механізми реалізації соціальної політики й рівень соціального захисту населення нашої країни потребують змін. Ця проблема полягає не тільки в забезпеченні стабілізації політичної ситуації, підвищенні рівня довіри громадян до діяльності держави у соціальній сфері, а й у встановленні взаємодії та взаємовідповідальності між людиною, державними інститутами як суб'єктами державної політики. На наш погляд, проблема перетворень і змін в соціальній політиці демократичних держав є особливо актуальною в епоху глобалізації та трансформаційних змін, у тому числі для української держави, яка прагне розвиватися демократичним шляхом.

Концепції модернізації в нинішніх умовах набувають чітко вираженого соціально-культурного характеру. Що стосується контексту модернізації, то він передбачає переорієнтацію суспільних відносин через поширення інтегральних цінностей (соціальна держава, гуманізм, правова держава, свобода особистості, права людини тощо) [1, с. 17].

Таким чином, відкритим є питання дослідження **“людського виміру” соціальної політики, модернізації й трансформації соціальної**

політики сучасних демократичних держав. Особливо актуальною в цьому контексті постає проблема формування моделі соціальної політики України й визначення тенденцій її перетворень в умовах демократизації.

Цю проблему досліджували такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як: М. Волгін, В. Горбатенко, Е. Гансова, О. Доронін, У. Лоренц, Г. Еспінг-Андерсен, Б. Дікон, Т. Семігіна, В. Скуратівський, А. Сіленко, О. Скрипнюк та ін. Проте динамічний розвиток сучасного суспільства під впливом глобалізаційних процесів потребує постійного аналізу та вивчення впливу на стан соціально-політичного життя суспільства, у тому числі на стан соціальної політики та соціального забезпечення, особливо з огляду на прагнення України долучитися до світового співтовариства як демократичної країни, що розвивається.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати особливості модернізації соціальної політики демократичних країн.

III. Результати

Сутнісною ознакою процесу модернізації є структурно-змістовне перетворення державної системи управління, спрямованої на розкриття всіх її потенційних можливостей, формування державної структури соціальної дії. Глобалізаційні процеси можна вважати одним із найбільш вагомих чинників прискорення процесів інтеграції й демократичного розвитку світового співтовариства. У глобалізованому світі проблеми перспективного розвитку неможливо вирішити без урахування змін у соціальній сфері суспільства, прогнозування розвитку відносин між людиною й державою та визначення базових основ модернізації соціальної політики. Досвід розвинутих країн переконливо свідчить, що зародження й формування соціальної держави відбувається не спонтанно, а на основі цілеспрямованої державної політики. На думку українських науковців, соціальна держава, як особливий різновид утвердження державотворчої позиції, не може обмежуватися лише соціальною орієнтацією. Задля адекватного забезпечення

соціальних потреб і запитів населення необхідним є створення сприятливого ринкового господарства, визначення економічної стратегії розвитку суспільства. На нинішньому етапі трансформації українського суспільства в бік ефективного функціонування та вдосконалення соціальної держави пріоритетним завданням є створення ефективної соціально орієнтованої інституційної системи, що дасть змогу громадянам вибирати між державними (інститути законодавчої й виконавчої гілок влади, біржі праці) і недержавними (приватні страхові та пенсійні компанії, благодійні фонди, громадські організації) інститутами. Досліджуючи проблему модернізації українського суспільства на зламі тисячоліть, сучасні вчені зауважують, що на сучасному етапі українського державотворення розвиток соціальної держави постав як необхідність подолання взаємного відчуження особистості й держави, держави та суспільства [2, с. 146].

Необхідною складовою демократії є розгалужена система організацій громадянського суспільства. Лише в демократичній державі такі об'єднання мають необхідні умови діяльності та розвитку, реальної участі у вирішенні державних і громадських справ. У демократичному суспільстві має відбуватися повноцінне партнерство держави та благодійних організацій, створюючи сприятливі умови розкриття громадського потенціалу й сприяння соціальної активності [3, с. 328].

Таким чином, можемо виокремити одну з тенденцій, що характеризує зміни в соціальній сфері демократичних країн, а саме: посилення ролі недержавних суб'єктів у соціальному полі та вирішенні соціальних проблем, розв'язанні соціальних конфліктів. Такі перетворення в лібералізації соціальної політики приводять до позитивних змін держави й громадянського суспільства в межах регулювання соціальних питань. Держава делегує свої повноваження іншим суб'єктам соціальної політики з "контрактною системою" надання соціальних послуг, активно стимулює діяльність недержавного сектора (наприклад, США, Велика Британія).

У сучасній науковій літературі існує класифікація демократичних держав, заснована на визначенні ступеня активності держави з реалізації **соціально-економічних прав** особистості: "позитивна держава", "держава соціальної безпеки", "соціальна держава" [4, с. 33]. Вітчизняна дослідниця М. Давидова зазначає, що в позитивній державі переважає політичний підхід, відповідно до якого визнається необхідним захист дієздатних громадян, котрі позитивно себе виявляють. Як ідеологія такої держави використовується установка на те, що більшість громадян за умови безпеки самі в змозі про себе потурбуватися й створити власний добробут. У соціальній сфері держава бере на себе лише обов'язок підтримання правопорядку та ство-

рення економічно безпечних умов для підприємницької й професійної діяльності. За таких умов, соціальна політика, що дістала назву активної соціальної політики, часто висуває перед людиною надто принизливі або ж важко виконувані вимоги. У позитивній державі людина має можливість власними зусиллями забезпечити свій добробут, а держава – створити відповідні для цього умови.

Аналізуючи сутність держави соціальної безпеки, зазначимо, що в такій державі громадянин має юридично закріплене право на певний гарантований мінімум добробуту. Соціальна ж держава гарантує мінімальний рівень добробуту, а значить, бере на себе обов'язки щодо його забезпечення, обмежуючи громадянську свободу шляхом прийняття рішень за громадян на підставі повної за них (громадян) відповідальності [4, с. 33].

Отже, сучасні демократичні держави серед завдань у сфері реалізації соціальної політики визнають такі: прагнення забезпечити кожному громадянину гідні умови життя; усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів; забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні; співучасть держави й громадянського суспільства в управлінні соціальними конфліктами, розв'язанні соціальних проблем; зниження рівня соціальної напруженості в суспільстві; забезпечення можливості самореалізації особистості, визнання людини суб'єктом соціальної політики; гарантування соціальної захищеності громадян.

Забезпечення виконання вищезазначених завдань у сфері соціальної політики свідчить про прагнення до збереження соціальної стабільності в демократичних державах, незважаючи на відмінності **моделей соціальної** політики конкретної країни. Варто зазначити, що цілі соціальної політики майже всіх країн розвинутої демократії знають певних перетворень під впливом глобалізації й демократизації. Зміни в моделях соціальної політики можна вважати реакцією на виклики сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку суспільства, зокрема таких, як динамізм і нестабільність. Дослідниця Т. Семигіна, аналізуючи перетворення в соціальній політиці економічно розвинутих держав світу (Велика Британія, Німеччина, Швеція, США, Японія, Нова Зеландія), визначила спільні тенденції, властиві моделям соціальної політики цих країн, а саме: початок певної ерозії "класичних моделей соціального забезпечення" і традиційних поглядів на соціальну політику й надання соціальних послуг. Так, глобалізація кинула виклик існуючим системам країн, зокрема системам оплати праці, зайнятості, соціального страхування, захисту працівників, надання соціальних послуг. Дослідниця наводить такий приклад: технології, які перетворили світ на спільний ринок, призвели до появи в менш розвинутих країнах так званих віртуа-

льних робочих місць, котрі почасти є неформальною зайнятістю. За таких умов можемо говорити про появу низки соціальних проблем і створення ситуації, що приводить до зменшення потреби у кваліфікованій та низькокваліфікованій робочій силі, зниженні рівня самозайнятості населення й зростання довготривалого безробіття. Таким чином, поглиблюється фрагментація ринку праці. Це призводить до перегляду багатьох питань, пов'язаних із державним регулюванням оплати праці, пенсійним забезпеченням, зменшенням ролі профспілок як соціальних партнерів.

Отже, в умовах глобалізації, попри очікуване погравлення економічної й соціальної ситуації внаслідок усунення бар'єрів для торгівлі, лібералізація призвела лише до подальшого поглиблення нерівності між бідними та багатими країнами, а також різними соціальними групами в одній країні. Навіть у розвинутих державах залишаються відчутні розбіжності в прибутках залежно від віку, статі, етнічної належності. Власне, це стосується не тільки рівня прибутків, а й інших показників якості життя [5, с. 145].

Щодо питання формування показників якості життя, важливо враховувати проблему реалізації права на соціальне забезпечення, створення та підтримку системи соціального забезпечення й фінансування. Соціальні права і свободи особи визначаються як її можливості із забезпечення належних, достатніх та необхідних соціальних умов життєдіяльності особи в суспільстві [6, с. 137]. Аналізуючи тенденції змін у реалізації соціальної політики демократичних держав, визначаючи роль та місце людини як суб'єкта соціальної політики, варто звернутися до досвіду розвинутих країн Європи.

Основним нормативним актом, що регулює правовідносини у сфері соціального забезпечення в Європі, в тому числі й принципи його фінансування, є Європейська соціальна хартія. Визнаючи соціальний захист як базове соціальне право, Європейська соціальна хартія сприяє його зміцненню, встановлюючи мінімум гарантій на європейському рівні. Право на соціальне забезпечення вперше було визнано у міжнародному аспекті як право людини в Загальній декларації прав людини і громадянина. Воно становить серцевину низки конвенцій МОП, а також включено до Міжнародного пакта про соціальні, економічні та культурні права. Хартія, на думку вітчизняних дослідників [7], йде далі цих міжнародних інструментів: вона є єдиною міжнародною угодою, що стосується всіх аспектів соціального забезпечення. Крім основних прав на соціальне забезпечення, Хартія забезпечує право на соціальну та медичну допомогу й право на користування послугами соціальних служб. Системи соціального забезпечення, що аналізуються Європейським комітетом соціальних прав, відрізняються не тільки за своїми результатами, а й за способом організації

та фінансування відповідно до культурного, історичного й політичного досвіду країн, в яких вони функціонують. Ці відмінності, характерні для Західної Європи після Другої світової війни, стали ще помітнішими після розширення Ради Європи за рахунок країн Центральної та Східної Європи [7, с. 131].

Основними тенденціями й особливостями функціонування сучасних систем соціального забезпечення європейських країн можна вважати такі:

- зміщення акцентів від державної благодійності до переорієнтації працездатного населення в соціальному забезпеченні на власні сили та можливості;
- створення соціально-економічних умов для соціального самозахисту та соціальної безпеки за рахунок особистого внеску на основі саморегуляції свого власного потенціалу;
- посилення надання адресної допомоги;
- впровадження рівності між статями – індивідуально орієнтовані виплати;
- програми боротьби з бідністю та маргіналізацією;
- децентралізація надання послуг, відхід від стаціонарного обслуговування тощо [7, с. 133–134].

Як сучасну *тенденцію* в демократичних державах можна відзначити потребу впровадження в практику соціального управління якісної системи соціальних *стандартів* з позиції нормальної життєдіяльності людини на зміну системи соціальних мінімумів. Важливо враховувати тенденцію встановлення міжнародних соціальних стандартів, стимулювання урядів країн до впровадження національних соціальних програм у сфері зайнятості, медичного обслуговування, освітньої сфери з метою подолання проблеми безробіття, бідності і посилення інвестування системи освіти, охорони здоров'я як гаранта соціальної стабільності [5, с. 147].

На думку вітчизняних фахівців з питань соціальної політики, ще однією важливою соціально-демографічною тенденцією, яка має економічні, політичні та культурні наслідки, є посилення **міграції** населення. Процес міграції відбувається як на внутрішньому, так і зовнішньодержавному рівні. Регулювання питань трудової міграції стало важливою складовою політики зайнятості та демографічної політики багатьох країн [5, с. 146]. Крім того, різнопланові **демографічні** тенденції (зростання народжуваності в малорозвинутих країнах і одночасно кількості дорослого населення, інфікованого вірусом імунодефіциту та СНІДом, старіння населення в економічно розвинутих країнах, урбанізація життя) визначають пріоритети соціальної політики як окремих країн, так і світу загалом.

Досліджуючи питання сучасного розвитку соціальної політики, Т. Семигіна формулює тенденції перетворень в основних моделях соціальної політики: швидке впровадження

інновацій завдяки обміну інформації поширення цінностей, методів та підходів у наданні соціальних послуг, які раніше не були властиві конкретній культурі; поширення ідей плюралізму; надання соціальних послуг; розвиток недержавних та приватних організацій, деінституалізація (відмова від великих стаціонарних закладів) і децентралізація; поширення ідей перевірки необхідності для призначення соціальної допомоги, надання житлових чи освітніх кредитів тощо [5, с. 14].

IV. Висновки

В умовах глобалізації перед Україною як демократичною, правовою й соціальною державою постає проблема вдосконалення моделі власної соціальної політики, для якої характерні невизначеність і нестабільність. Трансформація соціальної політики, як показує досвід розвинутих демократичних держав, є процесом не спонтанним і вимагає реформування не тільки соціальної сфери. Високий рівень соціального розшарування стає перешкодою на шляху накопичення культурних та інтелектуальних ресурсів модернізації. Соціальний досвід трансформації сучасного українського суспільства свідчить про широкомасштабне залучення механізмів реалізації соціальних моделей, які **копіюють досвід демократичних країн**. Викликами для України під впливом процесів глобалізації й модернізації постали проблеми **соціальної диференціації, посилення соціальної напруженості та незахищеності, політичного й соціального відчуження**. Тож можемо говорити про недостатній рівень участі людини як суб'єкта соціальної політики в державно-політичному житті суспільства.

Аналізуючи зміни у сфері соціальної політики під впливом процесів модернізації, важливо взяти до уваги думку про те, що нині життя країни вимірюється та порівнюється не тільки за економічною потужністю, а й за **рівнем людського розвитку**. Національній державі змушено будувати свою державну політику, зокрема в соціальній сфері, з урахуванням **класових відмінностей**, з одного боку, і ґрунтуючись на повазі до індивідуальних прав і свобод – з іншого [5, с. 148].

Досвід країн Європи переконує, що політичні прагнення здійснити демократичні перетворення в державі можуть бути марними, якщо не наділені духовними, зокрема гуманними, етичними й моральними вимірами, орієнтованими на обов'язкове враху-

вання приватних інтересів людини та громадянина, їхню гармонізацію з публічними інтересами суспільства, гарантії прав і свобод людини та механізмів захисту [8, с. 62]. Становлення України як незалежної й демократичної держави об'єктивно зумовило розширення її зв'язків зі світовим товариством, адаптацію до світових глобалізаційних процесів. Тому на цьому етапі перед Україною стоїть завдання – будувати сучасну модель **власної соціальної** політики з урахуванням позитивного досвіду змін і перетворень у моделях соціальної політики демократичних держав. Пошук власного шляху розвитку не має стати копіюванням досвіду розвинутих країн. Реформуючи існуючі механізми вітчизняного регулювання соціальних питань, доцільно враховувати не тільки сучасні тенденції соціальної політики позитивного характеру, а й негативні наслідки перетворень і змін у соціальній політиці демократичних країн світу.

Список використаної літератури

1. Цветков В. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства / В. Цветков, В. Горбатенко. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 248 с.
2. Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть : монографія / В. Горбатенко. – Київ : Академія, 1999. – 240 с.
3. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні : монографія / за ред. В. Барабаша. – Херсон : ПП Вишемирський В. П., 2008. – 340 с.
4. Давидова М. Соціально-економічні права та критерії аналізу і класифікації сучасних демократичних держав / М. Давидова // Право України. – 2001. – № 8. – С. 32–35.
5. Семігіна Т. Соціальна політика: історія і сучасний розвиток / Т. Семігіна. – Київ : Агентство Україна, 2008. – 196 с.
6. Строган А. Соціальні права людини та громадянина як невід'ємний елемент побудови правової держави і громадянського суспільства / А. Строган // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 137–140.
7. Соціальні стандарти та соціальні гарантії: теоретичні аспекти, проблеми, світовий досвід : монографія. – Київ : ЦПСД, 2007. – 320 с.
8. Дмитренко Ю. Соціальний захист без гарантії – фікція / Ю. Дмитренко // Віче. – 2004. – № 4. – С. 62–63.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2014.

Ларина Н. Б. Тенденції трансформації соціальної політики демократических стран: перспективи для України

В статтє анализируются особенности модернизации социальной политики демократических стран: тенденции прохождения, положительные и отрицательные последствия. Акце-

нтируется на вопросах преодоления бедности, строительстве демократического и социального государства.

Ключевые слова: социальная политика, социальная активность, социальное государство, субъекты социальной политики, модернизация, демократия, трансформация, глобализационные процессы.

Larina N. Trends Transformation Social Policy Democratic Countries: Prospects for Ukraine

Problem setting. The article considers crucial issues of social policy modernization of democratic states: its terms and tendencies of advancing, positive and negative consequences. The experience of political life of democratic states beyond reasonable doubt demonstrates the necessity of adaptation of Ukrainian society to the world globalization challenges in order for Ukraine to be recognized as a democratic state in international community. Changes and transformations, influences by globalization processes take place in all fields of life-sustaining activities of society: economic, political, social etc.

Recent research and publications analysis. Modernization theories under current conditions take well-defined socio-cultural form. There is still an open question regarding the research on "human dimension" of social policy, on modernization and transformation of social policy of modern democratic states. Particularly topical in the given context is the problem of formation of social policy model for Ukraine and determination of tendencies for its transformation in the circumstances of democratization. Such national and foreign scientists have paid much attention to the research on this issue: M. Volgin, V. Horbatenko, E. Hansova, O. Doronin, W. Lorenz, G. Esping-Andersen, B. Deacon, T. Semyhina, V. Skurativsky, A. Silenko, A. Skrypniuk, etc.

Paper main body. The essential feature of modernization process is the structural and substantial transformation of state system of administration, aimed at revelation of all its potential capabilities, formation of state structure of social action. Globalization processes may be considered to be one of the most significant factors for accelerating the integration processes and democratic development of the world community. In a globalized world the problems of the long-term development can not be resolved without taking into consideration changes in the social sphere of society, projection of the development of relations between an individual and the state and determination of the basic foundations for modernization of social policy. The experience of developed states clearly demonstrates that the origin as well as the formation of welfare state does not occur spontaneously, but on the basis of goal-oriented state policy.

While analyzing the problem of modernization of Ukrainian society at the turn of Millennium, modern scholars point out that at the present stage of Ukrainian nation-building the development of welfare state emerged as a necessity in order to overcome mutual separation of an individual and the state, the state and society.

While analyzing the nature of social security state, one should point out that in such a state the citizen has a legally enforceable right to get a certain guaranteed minimal prosperity. And welfare state guarantees a minimum level of prosperity, and thus takes the responsibilities of its provision, limiting civic freedoms by taking decisions for the citizens on the basis of full responsibility for them (for the citizens).

In the age of globalization despite the expected revitalization of economic and social situation due to the elimination of trade barriers, liberalization has only led to further intensification of inequality between the poor and the rich states, as well as between different social groups within one state. Even in developed countries there are still notable differences in earnings, depending on age, gender, ethnicity. Actually, this concerns not only income but also other quality of life indicators.

The basic tendencies and peculiarities of the functioning of modern social security systems of European countries are the following:

- shift in emphasis from state charity to refocusing of labour pool, so that the citizens use their own energy and capabilities for social security;
- creation of social and economic conditions for social self-protection and social security by means of personal contribution on the basis of self-regulation of one's own potential;
- intensification of rendering targeted aid;
- implementation of equality between the sexes – individually targeted payments;
- programs for fighting against poverty and marginalization;
- decentralization of service supply, shift away from hospital service; etc.

Conclusions of the research. The experience of European countries proves that political aspirations to implement democratic transformation in the country may be ineffective if they are not vested with spiritual, particularly humane, ethical and moral dimension, focused on mandatory consideration of private interests of the person and of the citizen, their harmonization with the public interests of the society, guarantee of human rights and freedoms and protection mechanisms. Establishment of Ukraine has objectively led to the expansion of its relations with the world community, to adaptation to world globalization processes. Therefore, at the given stage Ukraine faces a task to build the modern model of its peculiar social policy, taking into account positive experience of changes and transformations in social policy models of democratic states. While reforming the existing mechanisms of national regulation of social issues, it is desirable to consider not only current trends of social policy of positive nature, but also the negative consequences and alterations in social policy of the democratic states all over the world.

Key words: social policy, social activity, social state, the subjects of social policy, modernization, democracy, transformation, globalization processes.